

ΛΕΥΤΕΡΗΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΗΣ

Καινοτομία & Βιομηχανικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα 1950-1973

Διαδεδομένοι μύθοι και
αφανείς αλήθειες

Πρόλογος: Γιάννης Στουρνάρας

Αντί επιλόγου: Παναγής Βουρλούμης

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ 1950-1973

“

I feel optimistic about the future
because I know that
advances in human knowledge
have improved life for billions of people,
and I am confident they will keep doing so.

”

[Νιώθω αισιόδοξος για το μέλλον
γιατί γνωρίζω ότι
η πρόοδος στην ανθρώπινη γνώση
έχει βελτιώσει τη ζωή δισεκατομμυρίων ανθρώπων
και είμαι σίγουρος ότι θα συνεχίσει να το κάνει.]

Bill Gates

“ Ο συγγραφέας, χωρίς να αγνοεί την οικονομική διάσταση, εστιάζει στην τεχνολογική συνιστώσα, η οποία δεν έχει διερευνηθεί καθόλου για την εγχώρια βιομηχανία. Το επίτευγμα της έρευνας είναι η απόδειξη με ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία της σημαντικής θετικής επίδρασης που είχε η ελληνική βιομηχανία στο επίπεδο ζωής του μέσου Έλληνα πολίτη, καθώς και στη μόρφωσή του. Τα στοιχεία είναι αντικειμενικά, προέρχονται από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, τον ΟΟΣΑ, την Τράπεζα της Ελλάδος, καθώς και από τα αρχεία των τραπεζικών δανείων προς 7 μεγάλες επιχειρήσεις της εποχής. Οι εταιρείες αυτές, οι οποίες εξετάζονται σε βάθος, αποτελούσαν το 25% της ελληνικής μεταπολεμικής βιομηχανίας.

www.ot.gr, 11/04/2022

“ Η συνεισφορά της βιομηχανίας στη χώρα μας είναι το θέμα του βιβλίου, στο οποίο παρουσιάζεται με πολύ παραστατικό τρόπο η πορεία της ελληνικής βιομηχανίας από το διάστημα 1950 έως 1973.

Ελάχιστα βιβλία έχουν γραφτεί για την ελληνική μεταπολεμική βιομηχανία. Το συγκεκριμένο πόνημα, όπως τονίζεται, δίνει μια νηφάλια και αντικειμενική άποψη για τη συμβολή της βιομηχανίας στη διαμόρφωση της Ελλάδας όπως την ξέρουμε σήμερα.

www.naftemporiki.gr, 13/12/2021

“ Στο βιβλίο διαπιστώνουμε ότι η τεχνολογική ιστορία της ελληνικής βιομηχανίας δεν είναι απλώς ενδιαφέρουσα, είναι συναρπαστική. Ειδικά για όσους από εμάς πίστευαν ότι η ελληνική βιομηχανία δεν εισήγαγε καινοτομίες, η ανάγνωσή του είναι χραισμοτάτη... Το βιβλίο επιτυγχάνει έναν δύσκολο συνδυασμό: να είναι εύληπτο και κατανοητό από τον μέσο αναγνώστη, ενώ παράλληλα να μπορεί να χρησιμοποιηθεί από εξειδικευμένο κοινό που ενδιαφέρεται να εντυφώσει στα δεδομένα της σύγχρονης ελληνικής βιομηχανίας και οικονομίας...

Το βιβλίο, ουσιαστικά, δημιουργεί μια νέα κατηγορία στη βιβλιογραφία, τον συνδυασμό οικονομικής, τεχνολογικής και κοινωνικής ιστορίας της χώρας, μέσα στο πλαίσιο της ευρύτερης ευρωπαϊκής και εθνικής ιστορίας.

www.eleftherostypos.gr, 12/01/2022

“ Το πώς η Ελλάδα εξελίχθηκε από μια γεωργική χώρα σε κράτος με αστική οικονομία περιγράφει το βιβλίο του Λευτέρη Αναστασάκη. Ο συγγραφέας, χρησιμοποιώντας άφθονα δημοσιευμένα και έγκυρα στοιχεία, ερμηνεύει αυτή τη μεταβολή, η οποία είχε ως κεντρικό άξονα τη βιομηχανία.

Αν και θα περίμενε κάποιος το βιβλίο να είναι μια κουραστική παράθεση επιχειρημάτων, αριθμών και πινάκων, συμβαίνει το αντίθετο. Εκτός από τα αναγκαία ποσοτικά δεδομένα, υπάρχει μια ζωντανή διήγηση της δημιουργίας και της ανάπτυξης επτά εμβληματικών εταιρειών οι οποίες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη μεταπολεμική Ελλάδα.

www.moneyreview.gr, 5/04/2022

“ Συνήθως η μεταπολεμική βιομηχανία είναι γνωστή για τις αρνητικές της επιπτώσεις και όχι για τη θετική συμβολή της. Ο συγγραφέας, παρότι δηλώνει ότι στο βιβλίο ασχολείται κυρίως με την τεχνολογική συνιστώσα της βιομηχανίας, τελικά εξηγεί με απλό και κατανοητό τρόπο τη θετική οικονομική και κοινωνική της επίδραση. Ο μέσος αναγνώστης που ενδιαφέρεται και για τη γενική ιστορία, αλλά και ειδικότερα για την οικονομική ιστορία του τόπου, θα βρει απαντήσεις σε ερωτήματα που ίσως τον έχουν απασχολήσει, όπως, για παράδειγμα, πώς ανέβηκε το επίπεδο ζωής του μέσου Έλληνα τις δεκαετίες 1950, 1960 και 1970; Ποιος ήταν ο μηχανισμός που επέτρεψε να μεταβούμε από το επίπεδο της φτώχειας που βλέπουμε στις ελληνικές ταινίες του 1950 στο σημείο που χαρακτηρίζει την Ελλάδα από το 1970 και μετά;

Φίλιππος Κόλλιας, www.athensvoice.gr, 19/01/2022

“ Είναι ίσως το μοναδικό επιστημονικό βιβλίο το οποίο εστιάζει και εμβαθύνει στην ελληνική επιχειρηματικότητα και βιομηχανία. Είναι πραγματικά σπάνιο ένα επιστημονικό βιβλίο, έστω και γραμμένο με πολύ ζωντανό και ρέοντα λόγο, να προκαλέσει το ενδιαφέρον του κοινού. Πιθανότατα στην επιτυχία της έκδοσης συνετέλεσε και η αποδοχή που είχε από την ακαδημαϊκή κοινότητα, δεδομένου ότι το βιβλίο ήδη διδάσκεται σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

www.capital.gr, 22/06/2022

“ Σημαντικό είναι ότι το συγκεκριμένο βιβλίο, που βασίστηκε σε επιστημονική έρευνα 5 ετών και σε βιομηχανική εμπειρία τριών δεκαετιών του συγγραφέα, ανατρέπει την κατεστημένη αντίληψη που έχουμε οι περισσότεροι για τη μικρή συνεισφορά της ελληνικής βιομηχανίας... Αναθεωρεί την πεποίθησή μας για τη σημασία της βιομηχανίας. Αποδεικνύει ότι η βιομηχανία συνετέλεσε σημαντικά στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου της χώρας και στη βελτίωση της εκπαίδευσης των Ελλήνων, ενώ παράλληλα και η δική της ανάπτυξη διευκολύνθηκε από την ταυτόχρονη άνοδο του βιοτικού και εκπαιδευτικού επιπέδου των κατοίκων της χώρας. Όπως αναφέρει και ο Γιάννης Στουρνάρας στον Πρόλογο του βιβλίου, η άποψη αυτή ενδεχομένως δεν θα καταστεί εύκολα δημοφιλής. Τεκμηριώνεται όμως με αναλυτικό τρόπο και με ποσοτικά δεδομένα.

www.protagon.gr, 22/01/2022

“ Αν και επιστημονικό, το βιβλίο είναι γραμμένο με ζωηρή γλώσσα και ενδιαφέροντα ρυθμό. Πρόκειται για ένα μοναδικό ταξίδι στον χρόνο της πρόσφατης βιομηχανικής ιστορίας του τόπου, που αποδεικνύει ότι η χώρα μας είχε πάντα τα ικανά στελέχη και τα πρωτοποριακά μυαλά, που δημιουργούσαν εφαρμοσμένη καινοτομία.

www.real.gr, 28/07/2022

ISBN: 978-618-86157-1-7
ISBN 1ης έκδοσης: 978-960-9490-63-4

© Εκδόσεις Κέρκυρα Α.Ε.-economia PUBLISHING & Λευτέρης Αναστασάκης
2η έκδοση για την ελληνική γλώσσα, Ιανουάριος 2023
1η έκδοση για την ελληνική γλώσσα, Νοέμβριος 2021

Παραγωγή: Εκδόσεις ΚΕΡΚΥΡΑ Α.Ε.-economia PUBLISHING

Συντονισμός έκδοσης: Έφη Ανδρικοπούλου
Γλωσσική επιμέλεια-ευρετηρίαση: Γεωργία Μίχα
Καλλιτεχνική επιμέλεια- εξώφυλλο-σελιδοποίηση:
Εργαστήριο γραφικών τεχνών «Σύνθεση»

Κεντρική διάθεση:

Ζαλοκώστα 4, 106 71 Αθήνα
Τηλ.: 210-3314.714
sales@economia.gr
www.economia.gr

Μαυρομιχάλη 23, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210-3678.800
sales@nb.org
www.nb.org

Like & Follow

 Εκδόσεις Κέρκυρα-economia Publishing | Economia Group

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή σε άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη και των δημιουργών.

ΛΕΥΤΕΡΗΣ
ΑΝΑΣΤΑΣΑΚΗΣ

Καινοτομία & Βιομηχανικός μετασχηματισμός στην Ελλάδα 1950-1973

Διαδεδομένοι μύθοι
και αφανείς αλήθειες

2η ΕΚΔΟΣΗ

Αθήνα 2023

Ευχαριστίες

1η έκδοση

Είναι εμφανές ότι δεν μπορώ να αναφερθώ σε όλους τους συναδέλφους και φίλους από τους οποίους αποκόμισα οφέλη, ή σε όσους με διόρθωσαν σε τυπικές ή άτυπες περιπτώσεις. Ζητώ την επιείκεια όσων παρέλειψα. Οι πραγματικά σημαντικοί γνωρίζουν τα αισθήματά μου και δεν χρειάζεται να τα δουν τυπωμένα. Μία διατριβή και ένα βιβλίο που σκοπεύουν να καλύψουν ένα σημαντικό τμήμα της ελληνικής μεταπολεμικής ιστορίας αποτελούν αναπόφευκτα συνεργατικά εγχειρήματα. Δεν ακολούθησα πάντα τις υποδείξεις όσων συμβουλευτήκα, αλλά ακόμα και όταν το έπραξα ευνόητο είναι ότι για τα εναπομείναντα ήλθη ευθύνομαι μόνον εγώ. Προκειμένου να αποφύγω να θεωρηθεί η σειρά αναφοράς των ονομάτων τους ως σειρά κρισιμότητας της συμβολής τους, θα τους αναφέρω με τη χρονολογική σειρά που τους γνώρισα και ξεκίνησα τις διεξοδικές συζητήσεις μαζί τους, ή με τη σειρά των Κεφαλαίων στα οποία συνεισέφεραν. Δυστυχώς, λόγω της προχωρημένης ηλικίας τους, τρεις από τους συνομιλητές μου δεν θα προλάβουν να διαβάσουν τη γραπτή έκφραση της ευγνωμοσύνης μου, την οποία όμως ευτυχώς τους τη μετέφερα επανειλημμένως κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής.

Η ευγένεια που συνάντησα από όλους τους εργαζομένους σε ιστορικά Αρχεία και βιβλιοθήκες ήταν παροιμιώδης. Ο αρχικός μου δισταγμός, πριν γνωρίσω τους βιβλιοθηκονόμους και τα στελέχη των Αρχείων, μετατράπηκε σε ενθουσιασμό μετά την πρώτη συνάντηση. Η προθυμία τους και η ευγένειά τους συνέχισαν να με ξαφνιάζουν (ενώ δεν θα έπρεπε πλέον) επί 4 σχεδόν χρόνια που ζητούσα τη συνδρομή τους. Ευχαριστώ με όλη μου την καρδιά την Αργυρώ Αγγελιοπούλου, διευθύντρια του ΕΛΙΑ, τη Λένα Μπενέκη, υπεύθυνη του Ιστορικού Αρχείου του ΠΙΟΠ, καθώς και τη βοηθό της, Κωνσταντίνα Κωνσταντοπούλου. Στη βιβλιοθήκη της ΤτΕ είμαι βαθύτατα υποχρεωμένος στις

Εύα Σεμερτζάκη και Άννα Ναδάλη, καθώς και στον Σπύρο Φράγκο, υπεύθυνο του γραφείου Τύπου της ΤτΕ. Στη βιβλιοθήκη της ΕΤΕ, ο Γεράσιμος Νοταράς και η Μαρία Καραμικέ καθοδήγησαν τις προσπάθειές μου στο αχανές αρχείο δανείων της ΕΤΕ, ώστε να καταλήξω σε χρήσιμα συμπεράσματα. Επίσης, στη βιβλιοθήκη του ΚΕΠΕ, χάρη στη βοήθεια και προθυμία της Ελισάβετ Νίτση, βρήκα πολύτιμα συγγράμματα μη διαθέσιμα σε άλλες βιβλιοθήκες, καθώς και σημαντικά στατιστικά στοιχεία. Ο υπεύθυνος του μουσείου της Αθηναικής Ζυθοποιίας και ερασιτέχνης ιστοριοδίφης Αλέξανδρος Αλεξανδρόπουλος προσέφερε σπάνιες εκδόσεις, που βοήθησαν τη βιβλιογραφική μου αναζήτηση. Όλοι οι προαναφερθέντες (και προαναφερθείσες), έχοντας βαθιά γνώση του θησαυρού που διαχειρίζονται, με κατηύθυναν στις έρευνές μου, ώστε να κερδίσω πολύτιμο χρόνο, υποδεικνύοντας πηγές που όφειλα να χρησιμοποιήσω, άλλες στις οποίες μπορούσα να δώσω μικρότερη έμφαση, καθώς και ψηφιοποιημένα αρχεία, την ύπαρξη των οποίων δεν μπορούσα καν να υποθέσω. Ως συναδελφική σύσταση σε μελλογοντικούς ερευνητές, θα έλεγα ότι ο πλούτος των ελληνικών ιστορικών Αρχείων της περιόδου είναι πραγματικά αξιοσημείωτος, ενώ ένα μικρό μόνο μέρος του έχει αξιοποιηθεί από την ακαδημαϊκή κοινότητα.

Στο Κεφάλαιο 2, όπου εξετάζεται το συνολικό οικονομικό αποτύπωμα της ελληνικής βιομηχανίας, επωφελήθηκα ιδιαίτερα από την ευρεία οπτική, τα σχόλια και τις διορθώσεις του Αλέξανδρου Βουσβούνη, πρώην γενικού διευθυντή της ΕΤΕΒΑ, ο οποίος συνδυάζει την εμπειρία της αγοράς και την ικανότητα ανάλυσης οικονομικών στοιχείων για εξαγωγή συμπερασμάτων με την προσοχή στη λεπτομέρεια και μια έμφυτη ευγένεια. Η βαθιά γνώση της ελληνικής οικονομίας και βιομηχανίας των Παναγή Βουρλιούμη (πρώην διοικήτρια της Εμπορικής Τράπεζας και του ΟΤΕ) και Ιωάννη Μαρίνου (επί δεκαετίες διευθυντή του *Οικονομικού Ταχυδρόμου*), με τους οποίους συζητήσαμε τις θέσεις και ορισμένα από τα αρχικά συμπεράσματα του διδακτορικού, ήταν παραπάνω από πολύτιμη.

Στο Κεφάλαιο 3, της Οικοδομής, είχα τη σπάνια τύχη να μιλήσω με δύο παλαιά και εξαιρετικά στελέχη και μέλη του ΔΣ της Χαλυβουργικής, τον CEO Γιώργο Σκινδήλια και τον διοικητικό διευθυντή Κ. Ιωάννου. Η βαθιά γνώση του αντικείμενου τους και οι επανειλημμένοι κύκλοι συζητήσεων μαζί τους κάλυψαν εν μέρει την απουσία εταιρικών Αρχείων. Στα Τσιμέντα Τιτάν είχα την τιμή να συνομιλήσω με τρεις διαδοχικούς διευθύνοντες συμβούλους, τους κ.κ. Θεόδωρο Παπαλεξόπουλο, Ανδρέα Κανελλόπουλο και Δημήτρη Παπαλεξόπουλο, οι οποίοι μου ανέλυσαν τα σημαντικότερα γεγονότα και τη στρατηγική του Τιτάν την μεταπολεμική περίοδο. Σημαντικές γνώσεις από την εποχή της προεδρίας του πατέρα τους Άγγελου Κανελλόπουλου μετέφεραν οι Νέλλιος Α. Κανελλόπουλος και Τάκης Α. Κανελλόπουλος. Οι συνεντεύξεις και η καθοδήγηση από τα ιστορικά στελέχη της εταιρείας, τους πρώην διευθυντές

εργοστασίων και τεχνικούς διευθυντές του ομίλου Ευθύμιο Γαλανούλη και Κωνσταντίνο Σκόκο, έδωσαν δομή και συνοχή στις πληροφορίες και γνώσεις που είχα στο μυαλό μου μετά από σχεδόν 25 έτη εργασίας στον Τιτάνα, ενώ παράλληλα μου αποκάλυψαν έναν σημαντικό πλούτο δεδομένων για τις δεκαετίες του '60 και του '70, που δεν γνώριζα. Σε άτυπες συζητήσεις και σε on the job training τα έτη 1993 έως 2017 έμαθα σημαντικές λεπτομέρειες για την τεχνολογία παραγωγής τσιμέντου συζητώντας, μεταξύ πολλών άλλων, με τους Η. Πανιάρα, Ν. Μπενρουμπή, Π. Τρακκίδη, Π. Μπελεζίνη, Μ. Χανιωτάκη, Π. Τσάκο, Ν. Κοτίτσα, Ν. Πανταζάρα και Γ. Κοσμόγλου. Μικρό τμήμα της βαθιάς τους γνώσης προσπάθησα να καταγράψω στο οικείο Κεφάλαιο της διατριβής. Μετά την ολοκλήρωσή της είχα την τύχη, μέσω της Αλεξάνδρας Βοβολίνη, να γνωρίσω τον επί δεκαετίες εντεταλμένο και μετά διευθύνοντα σύμβουλο της ΑΓΕΤ Ηρακλής Γεώργιο Τσάτσο. Το σπάνιο προσωπικό του αρχείο, οι πολυτιμες διηγήσεις του, αλλά κυρίως η κατασταλαγμένη και βαθιά φιλοσοφημένη στάση του συνέβαλαν στον εμπλουτισμό του βιβλίου σε σχέση με το διδακτορικό.

Κανέναν άνθρωπο δεν κούρασα τόσο πολύ κατά τη διάρκεια της έρευνας και της συγγραφής του διδακτορικού όσο τον μέντορά μου Φωκίωνα Δεληγιάννη. Με την εκπληκτική του μνήμη και τη βαθιά γνώση του για την κλωστοϋφαντουργία και την Πειραιϊκή Πατραϊκή, στην τεχνική διεύθυνση της οποίας εργάστηκε σε υψηλές θέσεις, πέτυχε την πλήρη ανασύσταση του κλίματος και της μεταπολεμικής υφαντουργικής τεχνολογίας, πριν ακόμα καταφύγω στις γραπτές πηγές του ΠΙΟΠ. Μου δημιούργησε στο τέλος την ευχάριστη ψευδαίσθηση ότι έχω κατανοήσει επαρκώς τη λειτουργία ενός εργοστασίου κλωστοϋφαντουργίας. Η στρατηγική της εταιρείας Πειραιϊκή Πατραϊκή και η συνολική της στόχευση τις δεκαετίες του '60 και του '70 μού εξηγήθηκαν πλήρως από τον Άρη Κατσάμπα σε διά ζώσης συνάντηση.

Ο Πάνος Δράκος, στον οποίο θα αναφερθώ ξανά, όχι μόνο έδωσε πολυτιμες πληροφορίες για την ΙΖΟΛΑ, αλλά φρόντισε να γνωρίσω τους κυριότερους εργαζομένους των δεκαετιών '50 έως '70, ώστε να ακούσω απευθείας τις εμπειρίες τους. Έτσι γνώρισα τους Βασίλη Αναστασίου, Νίκο Παράσχη και Γιώργο Κελεπούρη, που αν και κοντά στα (ή πάνω από τα) 90 έτη, άπαντες είχαν εκπληκτική ζωντάνια και διαύγεια πνεύματος. Οι ευάριθμες συζητήσεις μαζί τους δεν προσέφεραν μόνο μια σφαιρική γνώση της ΙΖΟΛΑ και των θυγατρικών της, αλλά και μια πλήρη ανασύσταση του βιομηχανικού, οικονομικού και κοινωνικού γίγνεσθαι της μεταπολεμικής Ελλάδας.

Η Κυριακή Πετζετάκι και η κόρη της Ειρήνη μού έδωσαν πλήρη πρόσβαση στο πολύτιμο δημοσίευτο οικογενειακό τους αρχείο, όπου βρήκα σπανιότατα δεδομένα. Παράλληλα, οι διηγήσεις τους και οι απαντήσεις τους στις λεπτομερείς ερωτήσεις μου συνέβαλαν στην εμπάθυνση των γνώσεων που διατηρούσα στο μυαλό μου από την τριετή μου εργασία στην ακμάζουσα τη δεκαετία του '90 Πετζετάκис, καθώς και των πληροφοριών που αποκόμισα

από τις αρχειακές πηγές (βιβλιοθήκη ΕΤΕ). Οι πρόσφατες μακροσκελείς συζητήσεις με τον νεότερο το 1965 γενικό διευθυντή της Πετζετάκις Νίκο Παπανικόλη, την ιδιαίτερα γραμματέα του Αριστόβουλου Πετζετάκι, Αιμιλία Παπαφωτίου-Σπυροπούλου, και τον αργότερα διευθυντή εξαγωγών Θωμά Αγραφιώτη προσέφεραν πολύτιμες γνώσεις σε τεχνικά και εμπορικά θέματα της εταιρείας.

Στα Ελληνικά Ναυπηγεία (Σκαραμαγκά) οφείλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε πολλούς ανθρώπους. Πρώτα στη νομική σύμβουλο Άμψυ Καρλιάφτη και τον ναυπηγό Δήμο Ηλιοπούλο, στον οποίο θα αναφερθώ πολλές φορές. Η Άμψυ Καρλιάφτη μου έδωσε πλήρη πρόσβαση στα Πρακτικά του ΔΣ των Ναυπηγείων, καθώς και στο πολύ εκτεταμένο δημοσίευτο Αρχείο της Διεύθυνσης Δημοσίων Σχέσεων των Ναυπηγείων, που καταλαμβάνει ακόμη και σήμερα τμήμα του έκτου ορόφου του κτιρίου Διοίκησης στον Σκαραμαγκά. Προσπάθησα στον περιορισμένο δικό μου χρόνο να ψηφιοποιήσω in situ ένα κλάσμα των πολύτιμων πληροφοριών που μου προσέφερε. Η αξιοποίηση αυτού του κλάσματος απαιτήσε πολυπληθές χρόνο εργασίας στον υπολογιστή. Ο Δ. Ηλιοπούλος διέσωσε (πριν γίνουν χαρτοπολητός) τη δεκαετία του '90 καίριας σημασίας τεχνικά έγγραφα των Ναυπηγείων της περιόδου 1960-1970, είχε δε την υπομονή και την καλοσύνη να μου τα εξηγήσει, ώστε να αξιοποιηθούν στο οικείο κεφάλαιο. Η κόρη του πλιέον στενού συνεργάτη του Νιάρχου κατά τη φάση ίδρυσης των Ναυπηγείων, του Νίκου Δουζίνα, η Παρήνα, είχε την ευγένεια να μου διαθέσει το δημοσίευτο αρχείο εγγράφων και φωτογραφιών του πατέρα της. Επίσης, ο επί 40 έτη εργαζόμενος των Ναυπηγείων Νίκος Πετρόπουλος άνοιξε για πρώτη φορά το εκτεταμένο φωτογραφικό αρχείο του με δημοσίευτα τεκμήρια από το 1940, που βοήθησαν στην πλήρη ανασύσταση της περιόδου δημιουργίας και ακμής των Ναυπηγείων. Όλα τα παραπάνω στοιχεία αξιοποιήθηκαν σε επαναλαμβανόμενους κύκλους συνευξέων με τα σημερινά στελέχη των Ναυπηγείων Ν. Μαρμά, Δ. Θεοδώρου και Γ. Μπαρμπέρη, που εργάζονται στον Σκαραμαγκά από τη δεκαετία του '80. Κεφαλαιώδης ήταν η βοήθεια του πρ. Υπουργού Οικονομικών Φίλιππου Σαχινίδη, ο οποίος έχει γράψει βιβλίο για την ιστορία των Ελληνικών Ναυπηγείων. Είχα επίσης την τιμή να μιλήσω με τον ομότιμο καθηγητή Ναυπηγικής Θ. Λουκάκη και τέσσερα μέλη του ΔΣ των Ναυπηγείων τις δεκαετίες '60 έως '80, τους Κ. Δρακόπουλο, Ν. Ταβουλάρη, Α. Αντωνίου και Π. Λαλιάγκα, που μου εξήγησαν τη στρατηγική στόχευση του επιχειρηματία Σ. Νιάρχου.

Πέραν των προαναφερθέντων, ορισμένοι άνθρωποι ήταν διαρκώς δίπλα μου σε όλη τη διάρκεια της διατριβής. Οι καθηγητές της τριμελούς επιτροπής, Κ. Δημητρακόπουλος, Μ. Ασημακόπουλος και Ευ. Αραποστάθης, καθοδήγησαν το διδακτορικό με ηρεμία, επαγγελματισμό και υποστηρικτική διάθεση. Ο καθηγητής Μ. Ασημακόπουλος είχε την αρχική ιδέα, στήριξε το εγχείρημα στα πρώτα αβέβαια βήματά του, παράλληλα δε επέλυε κάθε απορία μου με συχνά τηλεφωνήματα και τακτικές διά ζώσης συναντήσεις επί τέσσερα έτη.

Ενθάρρυνε με ενθουσιασμό και διόρθωνε με ευγένεια κάθε σχέδιο κεφαλαίου που έστειλα, οδηγώντας το κείμενο να αποκτήσει συνέχεια και ειρμό. Ο αν. καθηγητής Ευ. Αραποστάθης φρόντισε με επιμονή να διατηρήσει η διατριβή τη συγκεκριμένη στόχευσή της και την κατάλληλη δομή. Με καίριες παρατηρήσεις, ανέδειξε σημεία που έπρεπε να μελετηθούν και να τονισθούν περισσότερο, ώστε το διδακτορικό να απαντά κατά το δυνατόν σαφέστερα στα τεθέντα ερωτήματα. Τέλος, ο καθηγητής Κ. Δημητρακόπουλος, με τη χαρακτηριστική του ηρεμία και εμπειρία, επέλυε κάθε διοικητικό πρόβλημα που ανέκυπτε, προσφέροντας παράλληλα σημαντική ακαδημαϊκή γνώση και μεθοδολογία.

Σημαντική ήταν και η συμβολή των τεσσάρων καθηγητών που συμπλήρωσαν την επταμελή επιτροπή. Χρησιμοποίησα τόσο τα συγγράμματά τους, όσο και τις συνομιλίες μαζί τους, προκειμένου να ολοκληρώσω το διδακτορικό και το βιβλίο. Τα βιβλία του καθηγητού του ΟΠΑ Γιώργου Παγουλιάτου καθώς και οι συζητήσεις μαζί του απέβησαν εξαιρετικά χρήσιμα για τη διατριβή. Ομοίως τα συγγράμματα και οι συζητήσεις με τον πρόεδρο του Τμήματος Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης του ΕΚΠΑ, Αριστοτέλη Τύμπα, βοήθησαν ιδιαίτερα στη συγγραφή των συμπερασμάτων. Ήταν εξαιρετική τιμή για μένα που γνώρισα την ομότιμη (πλήρον) καθηγήτρια Ιωάννα Σαπφώ Πεπελάση, η οποία όχι απλώς βοήθησε την ολοκλήρωση του βιβλίου, αλλά ήδη έχει χρησιμοποιήσει και ορισμένα κεφάλαιά του σε διδασκαλίες που κάνει σε μεταπτυχιακούς φοιτητές. Τέλος, η πρόθυμη συμμετοχή και συνεισφορά του ομότιμου καθηγητή του ΕΜΠ Γιάννη Καλογήρου αποδείχθηκε για άλλη μία φορά χρυσιόμορφη.

Η μητέρα μου Ευαγγελία Αναστασάκη προσέφερε την οπτική γωνία και τα ερωτήματα του μη εξειδικευμένου αναγνώστη, που ενδιαφέρεται όμως να διεισδύσει στο θέμα, διαβάζοντας κάθε διαδοχικό κεφάλαιο της διατριβής και μετέπειτα του βιβλίου όταν ετοιμαζόταν, κάνοντας εύστοχες παρατηρήσεις. Με τον τρόπο αυτό με εμπόδισε να γίνω δυσνόητος ή εντελώς ακατανόητος σε ορισμένα σημεία. Η αν. καθηγήτρια Βυζαντινής Ιστορίας του ΕΚΠΑ και αδελφή της μητέρας μου, Ειρήνη Χρήστου, ανέλαβε αλόγιστα να διορθώνει τα ουκ λίγα γλωσσικά ολισθήματα και τις εννοιολογικές ασάφειες. Άλλωστε, ήταν επαρκώς προετοιμασμένη γι' αυτό, αφού με βοήθησε στην Έκθεση από τα γυμνασιακά μου χρόνια, στα τέλη της δεκαετίας του '70. Οι προαναφερθέντες Π. Δράκος και Δ. Ηλιόπουλος αγκάλιασαν το διδακτορικό ως δικό τους έργο. Ό,τι και αν πω για τη συνεισφορά τους θα είναι ελάχιστο και θα τους αδικήσω.

Φθάνοντας κοντά στην έκδοση του ανά χειράς βιβλίου, κατάλαβα για πρώτη φορά ότι οι ευχαριστίες για τους διορθωτές, επιμελητές και γραφίστες-σχεδιαστές που σχεδόν πάντα διάβαζα στα συγγράμματα ήταν ειλικρινείς και όχι τυπικές. Παραδίδοντας το «πρόνυμμά μου» στην εκδότρια Αλεξάνδρα Βοβολήνη ξεκίνησε ο γοηγοθός της επιμελήτριας Γεωργίας Μίχα, της υπεύθυνης συντονισμού της έκδοσης Έφης Ανδρικοπούλου και του Εργαστηρίου Γραφικών Τε-

χνών «Σύνθεση», ειδικότερα της Αγγελικής Τσίρμπα. Ειλικρινά απορώ με την υπομονή τους, καθώς σε κάθε βελτιωμένη έκδοση που μου έστειλαν έβρισκα κάποιες επιπλέον δέθεν αναγκαίες αλλαγές και διορθώσεις. Ο επαγγελματισμός τους και η διάθεση συνεργασίας τους, ειδικά τις μη εργάσιμες ημέρες και ώρες, ξεπέρασαν κάθε προσδοκία.

Χωρίς τη διαρκή στήριξη της οικογένειάς μου, της γυναίκας μου Μαίρης και των αποφοίτων πλέον γιων μου Κωνσταντίνου και Άγγελου, που με στήριξαν και τους στερήθηκα αυτά τα τέσσερα γόνιμα χρόνια της συγγραφής, η προσπάθεια αυτή μάλλον θα είχε σταματήσει τους πρώτους μήνες. Καθότι εργαζόμουν και εξακολουθώ να εργάζομαι σε απαιτητική θέση του ιδιωτικού τομέα, το διδακτορικό και μετά το βιβλίο απορρόφησαν σχεδόν κάθε ώρα του ελεύθερου χρόνου μου, κάτι που αντελήφθησαν και στήριξαν όλοι οι άνθρωποι του περιβάλλοντός μου. Οι παλιοί μου συμμαθητές από το Πειραματικό Σχολείο (ΠΣΠΑ), οι συμφοιτητές μου από το Χημικό Αθηνών (χρονιά εισαγωγής 1984), οι διαρκείς μου φίλοι, κουμπάροι, συντρήτες του Μαραθωνίου και οι παλαιοί συνάδελφοι από το 1990 και οι συν-εθελοντές στο Χαμόγελο του Παιδιού ποτέ δεν δυσανασχέτησαν όσες φορές δεν συναντηθήκαμε, επειδή απλώς δεν προλάβαινα ή ήμουν εξαντλημένος. Ήταν αδιάληπτα ενθουσιώδεις και ενθαρρυντικοί στην προσπάθειά μου.

Είναι αυτονόητο ότι το διδακτορικό αφιερώνεται σε αυτούς, κυρίως όμως στη μνήμη του πατέρα μου, ο οποίος μου προσέφερε με το παράδειγμά του ένα συγκεκριμένο πρότυπο ζωής. Μιας ζωής συνεχούς μάθησης, αναζήτησης, προσπάθειας προόδου, όπου κάθε μήνα, κάθε εβδομάδα, κάθε ημέρα αξίζει και οφείλουμε να βελτιωνόμαστε. Αυτό το πρότυπο αποτέλεσε το βασικό κίνητρο για την έναρξη, την πρόοδο και την ολοκλήρωση της διδακτορικής διατριβής, καθώς και του ανά χείρας βιβλίου, το οποίο βασίστηκε σε αυτήν.

Ευχαριστίες

2ης έκδοσης

Οι ευχαριστίες απευθύνονται καταρχάς στους χίλιους και πλέον αναγνώστες του βιβλίου, οι οποίοι αναζήτησαν και αγόρασαν τα αντίτυπα της πρώτης έκδοσης σε λιγότερο από έναν χρόνο. Η αναλογικά υψηλή ζήτηση για ένα επιστημονικό βιβλίο, που πλέον διδάσκεται και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), ήταν μια ευχάριστη έκπληξη για τον εκδοτικό οίκο και για εμένα.

Επειδή είναι αδύνατο να καταγράψω ονομαστικά όσους πραγματικά συνέβαλαν στο να διαδοθεί το βιβλίο και να βρεθούν οι ενδιαφερόμενοι αναγνώστες, θα αναφερθώ μόνο σε επτά πρόσωπα, που είχαν καθοριστική συμβολή στο να καταστεί η έκδοση αυτή ευρέως γνωστή: στον διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, καθηγητή Γιάννη Στουρνάρα, ο οποίος με τίμησε γράφοντας τον Πρόλογο του βιβλίου, καθώς και στον καθηγητή Ευάνθη Χατζηβασιλείου, ο οποίος στήριξε με το κύρος του το εγχείρημα της έκδοσης· επίσης, στον αρχισυντάκτη της *Καθημερινής* και φίλο Γιάννη Βαθυά, όπως και στον γενικό διευθυντή της *Καθημερινής* Δημήτρη Παπαλεξόπουλο, που συνεισέφεραν με κάθε δυνατό τρόπο στο να γίνει γνωστό το βιβλίο. Για τον ίδιο λόγο, θερμές ευχαριστίες στον συγγραφέα και διευθυντή του *Ελεύθερου Τύπου* Πάνο Αμυρά, στη διευθύντρια διαφήμισης της *Real News* Αλεξάνδρα Κώνστα και στη δημοσιογράφο και γενική διευθύντρια του GRTIMES και του Real FM 107,1 Μαρία Σαμοηλάδα.

Περιεχόμενα

Πρόλογος 1ης έκδοσης του Γιάννη Στουρνάρα, διοικητή της ΤτΕ.....	27
Πρόλογος 2ης έκδοσης του Λευτέρη Αναστασάκη.....	31

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Τα τρία βασικά ερωτήματα και οι στόχοι του βιβλίου

Υπήρξε βιομηχανική καινοτομία στην Ελλάδα;.....	33
<i>Τι ορίζεται ως βιομηχανική καινοτομία;</i>	34
Η ελληνική βιομηχανία συνεισέφερε στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των Ελλήνων;.....	36
Η βιομηχανία συνέβαλε στη μόρφωση και στην ανάπτυξη των τεχνικών και διοικητικών στελεχών της, καθώς και των Ελλήνων εργαζομένων συνολικά;.....	38
Η μεθοδολογία.....	38
Γιατί αξίζει να μελετηθεί η ελληνική μεταπολεμική βιομηχανία.....	40
Υπάρχουσα βιβλιογραφία και συνεισφορά του ανά χείρας βιβλίου.....	42
Παράμετροι και περιορισμοί του βιβλίου.....	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Ιστοριογραφική προσέγγιση Ιστορικό και οικονομικό πλαίσιο της περιόδου 1950-1973

Επιλογή χρονικής περιόδου.....	49
Επιλογή συγκεκριμένων εταιρειών και κλάδων.....	54
Τα σημαντικότερα ιστορικά και οικονομικά γεγονότα της περιόδου 1950-1973.....	58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 **Η συνολική οικονομική και κοινωνική συνεισφορά της βιομηχανίας**

1n πλάνη	Οι Έλληνες βιομήχανοι δεν επένδυσαν επαρκή κεφάλαια στις εταιρείες τους.....	76
2n πλάνη	Η μεταπολεμική βιομηχανία δεν κατέστη δραστηριότητα εντάσεως κεφαλαίου: Παρέμεινε εντάσεως εργασίας, όπως η προπολεμική.....	81
3n πλάνη	Η όποια ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανίας στηρίχθηκε σε ξένα (δανειακά) και όχι σε ίδια κεφάλαια.....	84
4n πλάνη	Δεν δημιουργήθηκαν αρκετά μεγάλα εργοστάσια, σε σύγκριση με τον συνολικό αριθμό των βιομηχανικών μονάδων.....	85
5n πλάνη	Δεν επετεύχθη αύξηση απασχόλησης εργαζομένων στη βιομηχανία.....	89
6n πλάνη	Η παραγωγικότητα του ανθρώπινου δυναμικού στη βιομηχανία παρέμεινε χαμηλή.....	91
7n πλάνη	Η μεταπολεμική βιομηχανία παρέμεινε εστιασμένη, όπως και η προπολεμική, κυρίως στην παραγωγή καταναλωτικών βιομηχανικών προϊόντων, χωρίς να πετύχει να στραφεί στην παραγωγή ενδιάμεσων και κεφαλαιουχικών αγαθών.....	94
8n πλάνη	Η μεταπολεμική βιομηχανία δεν πέτυχε επαρκές ύψος εξαγωγών ή, για όσο το πέτυχε, εστιάσθηκε σε προϊόντα της ελαφράς βιομηχανίας.....	100
9n πλάνη	Η ελληνική βιομηχανία δεν συνεισέφερε στη δημιουργία επαγγελματικής γνώσης στους εργαζομένους της.....	107
10n πλάνη	Η όποια γνώση απέκτησαν οι εργαζόμενοι δεν συνέβαλε στη βιομηχανική ανάπτυξη, ώστε να δημιουργήσει έναν ενάρετο αυτοτροφοδοτούμενο κύκλο.....	112
11n πλάνη	Η αμοιβή των εργαζομένων στη βιομηχανία δεν ήταν ικανοποιητική, συγκρινόμενη με τα κέρδη των κεφαλαιούχων.....	115
12n πλάνη	Η βιομηχανία δεν συμμετείχε στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της χώρας.....	117
Συμπεράσματα Κεφαλαίου 2		126

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 **Οικοδομή****Κάλυψη των μεταπολεμικών οικιστικών αναγκών και ανάπτυξη
δύο ισχυρών εξαγωγικών βιομηχανικών κλάδων**

Η σημασία της οικοδομής στη μεταπολεμική Ελλάδα	128
Η οικονομική συνιστώσα της οικοδομής στην Ελλάδα.....	128
Η στάση του ελληνικού κράτους έναντι του οικιστικού τομέα.....	129
Η κοινωνική συνιστώσα της οικοδομής στη μεταπολεμική Ελλάδα.....	131
Πώς συνεισέφερε η εγχώρια βιομηχανία στο ελληνικό οικιστικό πρότυπο και στην οικονομική στέγαση του πληθυσμού.....	136
Η χαλυβουργία Χαλυβουργική	140
Η χαλυβουργία ως μέτρο ανάπτυξης της οικονομίας μιας χώρας.....	140
Οι παραγωγικές φάσεις της βιομηχανίας σιδήρου και χάλυβα.....	143
Ο κλάδος της ελληνικής χαλυβουργίας και η Χαλυβουργική πριν από το 1940.....	147
Η παγκόσμια αγορά χάλυβα.....	149
Η μεταπολεμική παραγωγή και η αγορά χάλυβα στην Ελλάδα.....	150
Η μεταπολεμική Χαλυβουργική: Οι μεγάλες επενδύσεις και οι υψικάμινοι.....	152
Η ελληνική βιομηχανία παραγωγής χάλυβα τις δεκαετίες 1960 και 1970.....	157
Η ελληνική τσιμεντοβιομηχανία με έμφαση στην ΑΕ Τιτάν	159
Η αρχή παραγωγής του τσιμέντου.....	159
Η μεταπολεμική τεχνολογία τσιμέντου.....	162
Οι 4 βασικές συνθήκες για ένα αποδοτικό εργοστάσιο τσιμέντου: Η στρατηγική της ελληνικής τσιμεντοβιομηχανίας.....	163
Ο κλάδος της ελληνικής τσιμεντοβιομηχανίας συνοπτικά.....	167
Η τσιμεντοβιομηχανία Τιτάν πριν από τον Πόλεμο.....	169
Η τσιμεντοβιομηχανία Τιτάν μετά τον Πόλεμο – Τα δάνεια μέχρι το 1960.....	172
Η δημιουργία των τριών εργοστασίων από το 1960 έως το 1974.....	178
Η ευρωπαϊκή τσιμεντοβιομηχανία μετά τον Πόλεμο.....	184
Οι τεχνολογίες που χρησιμοποιήθηκαν μετά το 1960 – Μοντέλο διοίκησης.....	185
Ο ρόλος των τεχνικών: Πώς έρεε η γνώση στον Τιτάνα.....	188
Οι 5 παράγοντες κόστους ενός εργοστασίου τσιμέντου: Πώς τους επηρέαζαν οι τεχνικοί του Τιτάνα.....	193

Η καθετοποίηση της αγοράς τσιμέντου	200
Η εκπαίδευση και η ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού στον Τιτάνα	203
Συμπεράσματα Κεφαλαίου 3	206

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 **Πειραιϊκή Πατραϊκή** Ποιοτικά και προσιτά ενδύματα και υφάσματα σπιτιού

Ιστορία της Πειραιϊκής Πατραϊκής πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: Οι οικογένειες Κατσάμπα και Στράτου.....	210
Επανάρξη λειτουργίας μετά τον Πόλεμο – Νέο εργοστάσιο στο Μεγάλο Πεύκο – Εξελίξεις εταιρικές και οικογενειακές μέχρι το 1951	215
Διοικητική δομή εταιρείας και εργοστασίων Πειραιϊκής Πατραϊκής	216
Ανάπτυξη και νέες επενδύσεις της εταιρείας μετά το 1951: Η αξιοποίηση των δανείων του ΟΧΟΑ – Νέο εργοστάσιο στην Πάτρα.....	218
Τα στάδια της παραγωγής στην κλωστοϋφαντουργία	221
Η παραγωγή των μπλου τζην και των κοτλέ: Σημείο καμπής επιχειρηματικά	229
Τα σημαντικότερα οικονομικά μεγέθη από το 1950 μέχρι το 1973	230
Κοστολόγια παραγωγής: Η Πειραιϊκή Πατραϊκή μετατρέπεται από εταιρεία εντάσεως εργασίας σε εντάσεως κεφαλαίου	240
Πώς γίνονταν η μεταφορά τεχνολογίας.....	243
Εξαγωγές και διεθνείς συνεργασίες – Μετοχική σύνθεση – Θυγατρικές.....	247
Παραγωγικά μεγέθη – Μέγεθος αγοράς – Εγχώριος και διεθνής ανταγωνισμός	248
Η εμπορική πολιτική, η διαφήμιση και το μάρκετινγκ στην ελληνική αγορά υφασμάτων και ενδυμάτων	253
Αντικατάσταση των φθινών βαμβακερών υφασμάτων από ποιοτικά και προσιτά ενδύματα: Η αξία για τον Έλληνα καταναλωτή	255
Σχέσεις με το προσωπικό – Εκπαίδευση, κοινωνική πολιτική	257
Ο ρόλος της Πειραιϊκής Πατραϊκής στην ανάπτυξη και τη στροφή της μεταπολεμικής ελληνικής γεωργίας	258
Η ευρύτερη οικονομική και κοινωνική συνιστώσα της Πειραιϊκής Πατραϊκής	264
Συμπεράσματα Κεφαλαίου 4	266

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 **ΙΖΟΛΑ****Ο εξηλεκτρισμός του ελληνικού μεταπολεμικού νοικοκυριού**

Το όνομα ΙΖΟΛΑ.....	272
Η ιστορία της ΙΖΟΛΑ πριν από τον Πόλεμο – Η οικογένεια Δράκου.....	272
Επανάρξη λειτουργίας μετά τον Πόλεμο:	
Η αξιοποίηση των κονδυλίων του Σχεδίου Μάρσαλ	275
Τρόπος παραγωγής ηλεκτρικών συσκευών –	
Επιλογή προμηθευτών και συνεργατών	280
Μεταπολεμικά οικονομικά μεγέθη της ΙΖΟΛΑ.....	292
Ο δανεισμός από την Εθνική Τράπεζα και η μετέπειτα διαμάχη τους.....	294
Κοστολόγια παραγωγής: Ποια η σημασία της κοστολόγησης.....	296
Μέγεθος αγοράς: Πώς κατέστη εφικτή η απόκτηση	
λευκών συσκευών από τον μέσο Έλληνα καταναλωτή.....	297
Εγχώριος και εισαγόμενος ανταγωνισμός στην αγορά λευκών συσκευών	305
Σχέση με την κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος	307
Εμπορική πολιτική, διαφήμιση, μάρκετινγκ:	
Η κοινωνική σημασία των ηλεκτρικών συσκευών	312
Η εσωτερική οργάνωση της ΙΖΟΛΑ: Οργανόγραμμα	317
Συνεργασίες με άλλες εταιρείες εκτός του Ομίλου: Συνέργειες	321
Δασμολογική προστασία	322
Συνεργασία με ξένες εταιρείες.....	322
Σχέσεις με το προσωπικό: Οργάνωση, εκπαίδευση και αξιολόγηση.....	324
Το δημόσιο πρόσωπο της ΙΖΟΛΑ.....	332
Ικανοποιημένοι εργαζόμενοι – Εταιρική κοινωνική ευθύνη.....	334
Η συμμετοχή του Γ. Δράκου στο ευρύτερο	
κοινωνικό γίγνεσθαι και στον ΣΕΒ	335
Συμπεράσματα Κεφαλαίου 5	338

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 **Α. Γ. Πετζετάκης****Η σημαντικότερη ελληνική ευρεσιτεχνία
με βιομηχανική παραγωγή και διεθνή αξιοποίηση**

Εισαγωγή στην αγορά των σωλήνων στα μέσα του 20ού αιώνα.....	342
Εισαγωγή στην ευρύτερη αγορά των πλαστικών υλών.....	344

Εισαγωγή στην τεχνολογία των εύκαμπτων σωλήνων από PVC	346
Η βιοτεχνία πλαστικών του Γεωργίου Πετζετάκι και η εξαγορά της από τον γιο του Αριστόβουλο: Τα πρώτα βήματα της νέας εταιρείας.....	348
Οι ιδέες και οι προσπάθειες του Αριστόβουλου Πετζετάκι: Η επίτευξη της τεχνικής λύσης	351
Η κατάθεση της ευρεσιτεχνίας πριν από την ιαπωνική εταιρεία Kanao	352
Οι πρώτες επαφές με μεγάλους ξένους οίκους για την αναγκαία χρηματοδότηση	355
Οι συμφωνίες με τους παγκόσμιους κολοσσούς και τα royalties	357
Η δημιουργία κοινοπρακτικών και εμπορικών εταιρειών στο εξωτερικό	361
Τα τακτικά συνέδρια των licensees.....	362
Η παραγωγή του σωλήνα από σκληρό PVC για αποχέτευση και ύδρευση.....	369
Οι εφευρέσεις των ετών 1970-73: Πώς έρεε η γνώση στα στελέχη της Πετζετάκις	370
Οι εφευρέσεις μετά το 1973.....	376
Το μάρκετινγκ των προϊόντων.....	379
Τα παραγωγικά και οικονομικά μεγέθη της Πετζετάκις: Ο παράγων κόστους.....	382
Οι σχέσεις με το προσωπικό	386
Συμπεράσματα Κεφαλαίου 6	390

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 Ναυπηγεία Σκαραμαγκά **Η επιτυχία της ελληνικής ναυτιλίας στην ξηρά**

Η ελληνική ναυτιλία μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: Η περίπτωση του Σταύρου Νιάρχου.....	394
Ποιες οι εγκαταστάσεις και οι μελέτες που προηγήθηκαν της ίδρυσης των Ναυπηγείων: Πώς ξεκίνησε το ενδιαφέρον του Νιάρχου.....	397
Πώς μελετήθηκε η λειτουργία των Ναυπηγείων: Προϋπολογιστικά μεγέθη.....	401
Πώς οργανώθηκε η λειτουργία των Ναυπηγείων: Η σημασία των μηχανικών.....	404

Η συνεργασία του Νιάρχου με τον Ανδρεάδη και η μετέπειτα ρήξη τους: Οι σχέσεις με τους πολιτικούς και το παλάτι	409
Οι σκέψεις για καθετοποίηση	412
Η αδειοδότηση των Ναυπηγείων και η έναρξη λειτουργίας τους	413
Ο σχεδιασμός πλοίων από βασικές αρχές (design from scratch)	414
Η σχέση των Ελληνικών Ναυπηγείων με τη Σχολή Ναυπηγών του ΕΜΠ	415
Οι τρεις μεγάλοι κλάδοι των Ναυπηγείων	416
Οικονομικές και τεχνικές αρχές της ναυπήγησης	416
Οι πρώτες παραγγελίες – Το κοστολόγιο – Η αξιοποίηση της τεχνογνωσίας των Ναυπηγείων Νιάρχου στην ελληνική βιομηχανία	418
Η κοινωνική διάσταση της κατέλκυσης	425
Οι μετασκευές	426
Η Διεύθυνση Επισκευών: Η κοστολογική ανάλυση της επιτυχίας τους	429
Το Τμήμα Βιομηχανικών Κατασκευών και η συμβολή του στην εκβιομηχάνιση της χώρας	437
Τα πολεμικά πλοία: Μια ειδική κατηγορία	438
Η ευρύτερη σημασία των Ναυπηγείων στην ελληνική οικονομία και κοινωνία	439
Τα οικονομικά μεγέθη των Ελληνικών Ναυπηγείων	439
Η δημιουργία και η λειτουργία της σχολής εργατοτεχνιτών των Ναυπηγείων Σκαραμαγκά: Η σχολή μηχανικών Εμπορικού Ναυτικού	441
Η καινοτομία στα Ναυπηγεία Νιάρχου	443
Η αξιοποίηση της τεχνογνωσίας των Ναυπηγείων Νιάρχου στην ελληνική βιομηχανία και στην ελληνική οικονομία ευρύτερα	446
Οι παροχές προς τους εργαζομένους	447
Συμπεράσματα βάσει της ανεξάρτητης μελέτης της Mitsubishi: Ένα ιστορικό τεκμήριο που αποδεικνύει την πρωτοπορία των Ναυπηγείων – Η δημιουργία της δεξαμενής Νο5	450
Σύγκριση του απαιτούμενου χρόνου ναυπήγησης συγκεκριμένου τύπου πλοίου στα Ναυπηγεία Σκαραμαγκά το 1970 με τα σημερινά κινεζικά ναυπηγεία	455
Συμπεράσματα Κεφαλαίου 7	460

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 Συνολική αποτίμηση
Ανάμεσα στον τεχνολογικό και οργανωσιακό μετασχηματισμό
της βιομηχανίας, 1950-1973: Εταιρικές καινοτομίες
και η ανασυγκρότηση της Ελλάδας

Καινοτομία χωρίς πατέντες (innovation without patents).....	471
Από τη βιομηχανία στην κοινωνία.....	474
Βιομηχανία και εκπαίδευση, μια αμφίδρομη και επωφελής σχέση.....	478
Αντί Επιλόγου του Παναγή Βουρλούμη,	
πρ. διοικητή της Εμπορικής Τράπεζας και του ΟΤΕ.....	483
Πηγές - Βιβλιογραφία.....	489
Ευρετήριο.....	499

Πρόλογος

Το βιβλίο του Λευτέρη Αναστασάκη που κρατάτε στα χέρια σας είναι μια εκτεταμένη σύνοψη του διδακτορικού του στο ΕΚΠΑ που ολοκληρώθηκε πρόσφατα. Το θέμα που επέλεξε και που δίνει τον τίτλο στο βιβλίο παρέχει στον συγγραφέα την ευκαιρία να ανατρέξει στη μεταπολεμική ιστορία της Ελλάδας και να παρουσιάσει στην ουσία την πορεία του ελληνικού μεταποιοτικού κλάδου από το 1950 σχεδόν μέχρι το τέλος της δικτατορίας. Ως στέλεχος βιομηχανιών με μακρά θητεία και εμπειρία σε διάφορους κλάδους της, ο Λευτέρης Αναστασάκης γνωρίζει πράγματα και καταστάσεις εκ των έσω και έχει τη γνώση και την εμπειρία για να προσεγγίσει το θέμα του με επιστημονική δεξιότητα και επαγγελματική ευσυνειδησία.

Ο συγγραφέας επέλεξε να εξετάσει το θέμα του μέσα από επτά emblematicές ελληνικές βιομηχανίες, που σημάδεψαν τη ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της χώρας κατά την περίοδο εκείνη, έγιναν παράδειγμα καινοτόμων πρακτικών και συνέβαλαν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων. Πρόκειται για τις: Χαλυβουργική ΑΕ, Τιμέντα TITAN, ΑΓΕΤ Ηρακλής, Πειραιϊκή Πατραϊκή, ΙΖΟΛΑ, Πετζετάκης και Ναυπηγεία Σκαραμαγκά. Ονόματα βαριά και αποτυπωμένα στο υποσυνείδητο (και στο συνειδητό) όσων έζησαν κατά το μεγαλύτερο διάστημα του 20ού αιώνα. Εταιρείες που όλες μαζί αποτελούσαν κάποια στιγμή το 25% του συνολικού μεγέθους της ελληνικής βιομηχανίας.

Ο συγγραφέας φιλοδοξεί στο πολυσέλιδο πόνημά του να απαντήσει σε τρία βασικά ερωτήματα:

1. Εάν υπήρξε εφαρμοσμένη βιομηχανική καινοτομία στην Ελλάδα
2. Εάν η ελληνική βιομηχανία συνεισέφερε στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των Ελλήνων
3. Εάν η βιομηχανία συνέβαλε στη μόρφωση και στην ανάπτυξη των τεχνικών και διοικητικών στελεχών της, καθώς και των Ελλήνων εργαζομένων συνολικά.

Τις απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα υποθέτω ότι μπορείτε να τις μαντέψετε. Για να καταφέρει όμως να απαντήσει τα ερωτήματά του, ο Λευτέρης Αναστασάκης επιχειρεί έναν άθλο: εξετάζει με εξονυχιστική λεπτομέρεια τις υπό μελέτη εταιρείες και μέσα από τα ευρήματά του καταλήγει στα τόσο σημαντικά και ενδιαφέροντα συμπεράσματά του. Η εξέταση αυτή περιλαμβάνει την ιστορία της ιδρύσεως των εταιρειών, λεπτομέρειες για τη ζωή και το έργο των ιδρυτών τους και άγνωστα μέχρι σήμερα στοιχεία, που αποτελούν αποτέλεσμα προσωπικής του έρευνας και συζητήσεών του με πρόσωπα που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διοίκηση των εταιρειών αυτών.

Το βιβλίο του Λευτέρη Αναστασάκη πραγματεύεται ένα θέμα το οποίο έχει ερευνηθεί περιορισμένα στην ελληνική βιβλιογραφία. Η ανάπτυξη, η εξέλιξη και τα αποτελέσματα της βιομηχανίας μετά το 1950 έχουν μελετηθεί από ορισμένους συγγραφείς, κανένας όμως δεν είχε εξετάσει την τεχνολογική συνιστώσα της. Γι' αυτό τον λόγο το βιβλίο είναι πολύτιμο για τον μελετητή της μεταπολεμικής περιόδου και για τον οικονομικό ιστορικό, που εξετάζει τις παραμέτρους που διαμόρφωσαν την έκρηξη της οικονομικής ανάπτυξης κατά την προδικτατορική περίοδο.

Η πρωτοτυπία του εγχειρήματος του Λευτέρη Αναστασάκη έγκειται στο ότι ερευνά με συστηματικό τρόπο και με τεχνική γνώση το παραγωγικό υπόβαθρο της ελληνικής βιομηχανίας και τις τεχνολογικές καινοτομίες τις οποίες εισήγαγε. Υπάρχουν τρία ενδιαφέροντα σημεία σε αυτή την προσέγγιση:

Το πρώτο είναι ότι η ανάλυση και τα συμπεράσματα του συγγραφέα μάλλον έρχονται σε αντίθεση με τα περισσότερα συγγράμματα, αλλά και την κατεστημένη άποψη για τη συμβολή της ελληνικής βιομηχανίας στην ελληνική κοινωνία. Ο συγγραφέας, χρησιμοποιώντας ισχυρά και διασταυρωμένα στατιστικά δεδομένα, πολλές φορές από τα δημοσιεύματα και τις μελέτες της Τράπεζας της Ελλάδος, δεικνύει ότι η βιομηχανία είχε θετική συνεισφορά τόσο στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) όσο και στην ποιότητα ζωής και στην εκπαίδευση των Ελλήνων μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Το δεύτερο είναι ότι η μεταπολεμική βιομηχανία ήταν πράγματι καινοτόμος, γεγονός που της επέτρεψε να καταστεί ανταγωνιστική στον διεθνή στίβο. Η εξαντλητική μελέτη επτά βιομηχανιών σε έξι κλάδους αποδεικνύει ότι υπήρξε βιομηχανική καινοτομία μετά το 1950 και τουλάχιστον μέχρι το 1973. Αυτή είναι μια άποψη η οποία δεν είναι διαδεδομένη και ενδεχομένως δεν θα καταστεί εύκολα δημοφιλής. Σε κάθε περίπτωση ανοίγει τη συζήτηση για την αξία της βιομηχανίας και τη συμβολή της στην ελληνική οικονομία και την ελληνική κοινωνία.

Το τρίτο ενδιαφέρον σημείο είναι ότι ο συγγραφέας αναλύει με παραδείγματα την καινοτομία των καθημερινών μικροεφευρέσεων (innovations without patents), που πέτυχαν οι Έλληνες μηχανικοί πεδίου, οι εργοδηγοί και οι αρχιτεχνίτες της εποχής. Επίσης, εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο αυτές ακριβώς

οι μικροεφευρέσεις ήταν καθοριστικές στην ανταγωνιστικότητα και στις εξαγωγές της ελληνικής βιομηχανίας.

Ο συγγραφέας με επιστημονικό τρόπο ορίζει στο πρώτο κεφάλαιο ποια ακριβώς ερωτήματα θα αναλύσει σε βάθος και σε ποια θα δώσει απλώς έναυσμα για να ασχοληθούν άλλοι ερευνητές, εφόσον βέβαια τους ενδιαφέρει. Είναι σημαντικό ότι χρησιμοποίησε αρχεία και υποδεικνύει την ύπαρξή τους, προκειμένου άλλοι μελετητές να τα αξιοποιήσουν και να ασχοληθούν με το φαινόμενο της τεχνολογικής καινοτομίας στην ελληνική βιομηχανία. Η ύπαρξή της και όχι ιδιαίτερα αξιοποιημένη βιβλιογραφία μπορεί να συνδυαστεί και με άλλες πηγές, προκειμένου να απαντηθούν σε μεγαλύτερο βάθος ερωτήματα που υπονοεί ο συγγραφέας. Ένα παράδειγμα είναι το θέμα της χειραφέτησης της γυναίκας μέσα από τη μεταπολεμική οικονομική ανάπτυξη, στην οποία συνετέλεσε η εγχώρια βιομηχανία.

Ως ακαδημαϊκός κρίνω θετική τη συνεισφορά μιας τεκμηριωμένης έρευνας η οποία αμφισβητεί την καθεστηκυία άποψη, χρησιμοποιώντας αντικειμενικά δεδομένα. Είναι επίσης θετικό ότι μια τέτοιου είδους μελέτη διευρύνει γνωστικά πεδία σε έρευνες, που θα μπορούσαν να βασιστούν επ' αυτής και να αξιοποιηθούν τα ερωτήματα τα οποία είτε υπονοούνται είτε τίθενται ξεκάθαρα στο βιβλίο.

Ορισμένες μελέτες περιπτώσεων, από τις επτά που αναλύονται στο βιβλίο, ενδεχομένως μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης, ακόμα και διδακτορικής έρευνας για άλλους μελετητές. Επίσης, αντικείμενο επιστημονικής έρευνας ενδέχεται να καταστούν κλάδοι οι οποίοι μετά λόγου γνώσεως δεν εξετάστηκαν από τον συγγραφέα, όπως για παράδειγμα ο κλάδος της μεταποίησης τροφίμων.

Το βιβλίο αυτό συμβάλλει στο να ανοίξει μια γόνιμη συζήτηση για τη μεταπολεμική βιομηχανία, ένα θέμα το οποίο είτε δεν έχει συζητηθεί επαρκώς είτε έχει αντιμετωπιστεί συχνά με καχυποψία. Ήρθε, νομίζω, η ώρα να ξεπεράσουμε αγκυλώσεις του παρελθόντος και να δούμε με καθαρό μάτι και από κάποια απόσταση την ουσιαστική συμβολή της βιομηχανίας στην ανοικοδόμηση της χώρας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η διαφορετική οπτική, όπως αυτή του Λευτέρη Αναστασάκη, εφόσον βέβαια στηρίζεται σε σοβαρά δεδομένα και σε επιστημονική τεκμηρίωση, μόνο θετικά μπορεί να συμβάλει στη συζήτηση και στην αποτίμηση για έναν από τους πιο δυναμικούς κλάδους της μεταπολεμικής οικονομίας.

Γιάννης Στουρνάρας
Διοικητής Τράπεζας της Ελλάδος

Τα τρία βασικά ερωτήματα και οι στόχοι του βιβλίου

Υπήρξε βιομηχανική καινοτομία στην Ελλάδα;

Η εισαγωγή, αντιγραφή και προσαρμογή εισαγόμενης τεχνολογίας ήταν ο τρόπος με τον οποίο οι περισσότερες χώρες απέκτησαν τεχνολογία ήδη από τη δεκαετία του 1770, όταν πρώτοι οι Γάλλοι αντέγραψαν ένα βρετανικό βαμβακουργείο και την ατμομηχανή του Watt, λίγα έτη μετά τη δημιουργία τους. Σε λιγότερο από μία δεκαετία οι εφευρέσεις αυτές μέσω της βιομηχανικής κατασκοπείας είχαν μεταφερθεί στη Γερμανία. Το 1788 το πρώτο βαμβακουργείο εμφανίστηκε στη Μασαχουσέτη, ενώ οι κάτοικοι του Νέου Κόσμου έπρεπε να περιμένουν μέχρι το 1803 για την πρώτη ατμομηχανή επί αμερικανικού εδάφους¹. Οι περισσότεροι ίσως πιστεύουμε ότι, κατά ανάλογο τρόπο, η εγχώρια μεταπολεμική βιομηχανία απλώς αντέγραψε, ή έστω ακολούθησε, τις τεχνολογικές και διοικητικές καινοτομίες της αντίστοιχης ευρωπαϊκής με καθυστέρηση ορισμένων δεκαετιών. Η πρόκληση δεν είναι τόσο να αποδειχθεί η ορθότητα (ή μη) της άποψης αυτής, όσο το να τεκμηριωθεί με βάση συγκεκριμένα ποσοτικά μεγέθη από αξιόπιστες πηγές η αποδοχή, ή η απόρριψη, του συγκεκριμένου ισχυρισμού. Η μελέτη των στοιχείων που σχετίζονται με την εγχώρια βιομηχανική καινοτομία έγινε στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής στο ΕΚΠΑ τα έτη 2016-20. Κυρίως βασίστηκε σε 30 χρόνια εργασιακής εμπειρίας στην ελληνική βιομηχανία, παρατήρησης και σκέψεων για το θέμα της εφαρμοσμένης καινοτομίας. Το ανά χείρας βιβλίο είναι μια ευσύνοπτη έκδοση του κειμένου του διδακτορικού, χωρίς πολλούς πίνακες στατι-

1. N. Ferguson, *Πολιτισμός*, Αθήνα: Παπαδόπουλος, 2012, σελ. 238.

Ευρετήριο*

- A.E. Χαλυβδοφύλλων 116, 134, 144
Αγγελόπουλος Δημήτρης 135, 139
Αγγελόπουλος Θεόδωρος 134-135, 140
Αγγελόπουλος Κωνσταντίνος 141, 398
Αγραφιώτης Θωμάς 362
ΑΙΓΑΙΟΝ 240, 241, 306
Αναστασάκης Κωνσταντίνος 362
Αναστασίου Βασίλης 261, 305, 306, 307, 318
Ανδρεάδης Στρατής 95, 386, 395-397, 411
Αντωνίου Αντώνης 393, 394, 401, 402, 422
Βαρβαρέσος Κυριάκος 52, 54, 55, 139, 231, 313
Βενιζέλος Σοφοκλής 54
ΒΙΕΧ 176, 189, 203, 231, 234, 251, 252, 253
ΒΙΟΣΩΛ 262, 305, 307
Βουσβούνης Αλέξανδρος 104
Γαλανούλης Ευθύμιος 173, 175
Γαννίτσας Τάσος 35, 43, 66, 78, 88, 91, 92, 125, 170, 245
ΔΕΗ 36, 54, 147, 175, 184, 190, 234, 257, 258, 268, 294-297, 301, 325, 336
Δεληγιάννης Φωκίωνας 203, 211, 230
ΔΕΛΤΑ 47, 299, 320
Δερτιλής Γιώργος Β. 48
Δουζίνα Παρθένα 387, 392, 397
Δουζίνας Νίκος 385, 387-388, 391, 392, 393, 395, 397, 398, 435
Δρακόπουλος Κώστας 386, 393, 401, 425
Δράκος Γιώργος 49, 102, 166, 201, 205, 250, 259, 263, 265, 266, 278, 279, 281, 282, 296, 298, 299, 301, 303, 304, 305, 309, 313, 314, 316, 317, 321, 323, 324, 325
Δράκος Παναγιώτης 258-259, 260, 263, 300, 303, 305
Δράκος Πάνος 258, 263, 305, 309
Δροσόπουλος Ιωάννης 100, 154, 199, 200, 271, 283, 311
ΕΒΙΕΣΚ 100, 177, 189, 203
Εθνική Τράπεζα 100, 154, 155, 160, 198, 242, 280-281, 301, 321, 322
Ελευσίνα 95, 129, 133, 139, 140, 156, 157, 158, 160, 161, 165, 168, 169, 172, 174, 175, 189, 201, 385
Εμπορική Τράπεζα 6, 259, 306, 468, 471
ΕΤΒΑ 61, 66, 216, 408, 422
Ζολιώτας Ξενοφών 35, 42, 55, 68-69, 76, 95, 115
Ηλιοπούλης Δήμος 399, 406, 413, 414, 415, 421, 422, 430

* Το Ευρετήριο περιλαμβάνει ονόματα προσώπων, εταιρειών και τοπωνυμίων.

- Θεοδωρακόπουλος Ι. 215, 234
 ΘΕΡΜΙΣ 261, 293
 Θεσσαλονίκη 61, 110, 162, 165, 166, 173, 174, 175, 187, 259, 331, 424
 Ιορδάνογλου Χρυσάφης 48, 50, 78, 105, 106
 Καλδής Σταύρος 382, 417, 428
 Καμάρι Βοιωτίας 168, 169, 172, 174, 175, 176, 185, 191
 Κανελλόπουλος Άγγελος 157, 158, 174
 Κανελλόπουλος Ανδρέας 102, 174, 250
 Κανελλόπουλος Λεωνίδας 49, 163, 167, 174
 Κανελλόπουλος Νέλλιος 158, 163
 Κανελλόπουλος Νικόλαος 153, 156
 Καραγάτσης Μ. 199, 239, 259, 272
 Καραμανλής Κωνσταντίνος 49, 57, 58, 60, 61, 141, 397
 Κατσάμπας Άρης 201, 203, 234, 236-237, 239, 241, 249, 305, 325
 Κατσάμπας Χριστόφορος 32, 154, 196-199, 201, 202, 204, 205, 208, 217, 221, 229, 234, 240, 243, 250, 261, 322
 Κεβόρκ Κώστας 246, 247, 249, 288
 Κελεπούρης Γιώργος 262, 266, 268, 316-318
 Κεφαλής Αντώνης 281
 Κιντής Ανδρέας 103, 104
 Κουτσουμάρης Γιώργος 67, 68, 70, 71, 74, 85, 94
 Κωστής Κώστας 35, 48, 50, 121, 454
 Λαλιάγκας Πέτρος 393, 404, 422, 435
 Λαυρεωτική 261, 304, 305, 306, 321, 340, 355
 Λαύριο 60, 304, 306, 321, 387
 Λουκάκης Θεόδωρος 384, 402
 Μεγάλο Πεύκο 201-202, 253, 397
 Μπάτσης Δημήτρης 55, 139
 Μποδοσάκης Πρόδρομος 47, 81, 117, 282, 295, 383, 385, 468
 Νεγρεπόντη-Δελιβάνη Μαρία 71, 79, 92, 102, 105
 Νιάρχος Σταύρος 198, 380-383, 385, 386-389, 391, 392, 395-399, 404, 408, 409, 417, 418, 423, 425, 426, 428, 429, 435, 443, 456, 470
 ΟΧΟΑ 61, 66, 100, 141, 165, 204, 206, 221, 238, 269, 278, 279, 283, 293, 296, 308, 309, 311, 388, 424, 427, 464
 Παγουλιάτος Γιώργος 35, 74, 88, 92, 93, 94, 106, 121, 200
 Παπάγος Αλέξανδρος 54, 55, 57
 Παπαλεξόπουλος Θεόδωρος 167, 168, 174, 214, 321
 Παπανδρέου Αντρέας 58, 70-71, 167
 Παπανδρέου Γεώργιος 52, 54, 60, 61, 62, 135
 Παπανικόλας Νίκος 342, 344
 Παράσχης Νίκος 276, 301, 304, 305, 306
 Παρισάκης Γιώργος 152, 179, 211
 Πάτρα 60, 101, 160, 167, 171, 172, 174-176, 177, 178, 180, 190, 197, 198, 205, 215, 221, 229, 234, 238, 243, 252, 253, 282
 Πετζετάκι Κυριακή 7, 336, 337, 362, 372
 Πετζετάκι Ρένα 7, 355, 374
 Πετζετάκης Αριστόβουλος 263, 307, 327, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 364, 366, 367, 372, 373, 374, 375, 376-378, 449, 469
 ΠΕΤΡΟΓΚΑΖ 304
 Πετρόπουλος Νίκος 394
 Πίτσος Απόστολος 291
 ΠΙΤΣΟΣ 287, 288, 291, 292, 293, 296, 374, 469
 Πλαστήρας Νικόλαος 54
 Προγουλιάκης Γεώργιος 73-74, 294
 Ριζάς Σωτήρης 44
 Σαχινίδης Φίλιππος 386
 Σκόκος Κωνσταντίνος 173, 175
 Σουεζ 58, 169, 205, 408, 417, 418, 441
 Στράτος Σταμούλης 196-197, 198, 202, 203, 229, 234, 240, 261

- Στράτος Χριστόφορος 102, 202, 203, 205, 229, 234, 237, 240, 250, 253
- Ταβουλάρης Νίκος 385, 397, 423
- Τσάτσος Αλέξανδρος 49, 141, 151, 154, 158, 179, 182, 261, 453
- Τσάτσος Γιώργος 141, 153, 154, 166, 172, 173, 178, 183, 204, 456
- Τσιμέντα Χαλκίδας 159, 164
- Τσιμέντα Χάιλυψ 150, 155, 159, 164, 187, 188, 424
- Φαράκος Γρηγόρης 72, 91
- Φιλιάτες 216, 233
- Φραγκούλης Βασίλης 384, 388, 390, 392, 393
- Χαλικιάς Δημήτρης 44, 91, 96, 131, 463
- Χαρλαύτη Τζελίνα 35, 381, 397, 420, 432
- Χασσιδ Ιωσήφ 82-83, 85
- Χατζιωσήφ Χρήστος 159, 241
- Χατζικυριάκος Ανδρέας 101, 153, 154, 157, 158, 193, 200
- Acheson Dean 48
- AEG 175, 266, 309
- Berend Ivan 83, 111, 265
- Blue Circle 154, 181
- Bretton Woods 50, 52, 62,
- Coalbrookdale 45, 130
- Deutsche Werke 198, 229
- DMC 215, 234
- Draper 208, 229, 448
- Dunlop Co Ltd 354
- Dunlop 333, 336, 339, 342, 344, 351, 352, 354
- ELCO Βαγιωνής 285, 291, 292, 293
- Electrolux 276
- ESKIMO 291
- Export-Import Bank 205, 206, 230, 448
- Ferguson Niall 24, 28, 46, 97, 215, 462
- FIAT 344, 399, 405, 423, 431, 444
- FLSmidth 161, 165, 166, 169, 171-172, 176, 191
- Heberlein 233, 234
- Hellenic Steel 143, 145, 273
- Hobsbawm Eric 40, 51, 98, 106, 111, 118, 222, 290, 326, 377, 462
- Holcim 154, 178
- IBM 173, 203, 306, 406, 430
- Ignis 281, 310, 324
- Judt Tony 40, 47, 51, 265, 267
- Kanao Shiro 339, 340, 356, 360, 367
- Lafarge 153, 154, 155, 178, 469
- Mak Geert 40, 121
- MAN 431, 444
- Manderstam 131
- McGregor 395, 405, 424, 431, 444
- McNeill William H. 120, 297
- Miles Redfern 344, 351, 352, 354
- Mitsubishi 382, 409, 422, 430-431, 436-437, 440, 443, 456, 457
- Munckman C. A. 98, 295
- NDSM 100, 390, 391, 392, 393, 394, 430, 443
- Pechiney 62, 389, 392, 408, 424
- Philips 266, 281, 309, 310, 324
- Picanol 208, 230
- Pirelli 60, 89, 176, 234, 253, 344, 346, 347, 351, 354
- Polysius 171-172, 174, 191
- Rueti 208, 229
- Schoeps & Co Gmbh 354
- Schumpeter Joseph 25, 26, 37, 455
- Siemens 129, 130, 131, 140, 163, 175, 266, 288, 309
- Société Alsacienne d'Industrie Cotonnière (SAIC)-VELCOREX 216, 233
- Standard Rubber 351, 354
- Sultzer 208, 210, 211, 214, 229, 233
- Sulzer 399, 431, 444
- Toyo Rubber 344, 351, 352, 354
- Wärtsilä 399
- Whirlpool 266, 287, 309, 310

Η ιστορία της ελληνικής μεταπολεμικής βιομηχανίας έχει αναλυθεί από αρκετούς συγγραφείς. Στην υφιστάμενη βιβλιογραφία έχει εξεταστεί κυρίως η οικονομική και κοινωνική συνιστώσα της, ενώ έχει σχεδόν αγνοηθεί η τεχνολογική διάσταση και συνεισφορά της.

Ο συγγραφέας μετά από πρωτογενή έρευνα σε δημόσια διαθέσιμα αρχεία, αλλά και σε αρχεία ιστορικών πρωταγωνιστών της περιόδου, θέτει τρία κομβικά ερωτήματα:

- › αν αναπτύχθηκε τεχνολογική καινοτομία στην Ελλάδα
- › αν η μεταπολεμική βιομηχανία συνεισέφερε στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου στη χώρα, και
- › αν η εγχώρια βιομηχανία συνέβαλε στη βελτίωση της εκπαίδευσης στη μεταπολεμική Ελλάδα

Αξιοποιώντας δημοσιευμένα και αντικειμενικά ποσοτικά δεδομένα, η απάντηση στα τρία αυτά ερωτήματα είναι καταφατική, κάτι που ίσως έρχεται σε αντίθεση με την καθεστηκυία άποψη για το ζήτημα.

Η μέθοδος είναι πρωτότυπη, δεδομένου ότι ο συγγραφέας, πέραν των συνολικών στατιστικών, μελετά επτά εμβληματικές επιχειρήσεις της περιόδου 1950-1973, οι οποίες ήταν αντιπροσωπευτικές για την ελληνική βιομηχανία, αποτελώντας παράλληλα το 25% του τότε μεγέθους της.

Το βιβλίο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για τον ερασιτέχνη ιστοριοδίφη της εποχής, αλλά και για τον φοιτητή που μελετά την τεχνολογική, οικονομική και κοινωνική εξέλιξη στη μεταπολεμική Ελλάδα.

“ Ένα βιβλίο που αξίζει να διαβάσει κανείς, όχι μόνο διότι δεν θεωρεί δεδομένο τον σημερινό τρόπο ζωής, αλλά γιατί αντιπαραβάλλει, εύκολα και κατανοητά, ποσοτικά δεδομένα για το επίπεδο ζωής και το επίπεδο μόρφωσης του μέσου Έλληνα τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, με τα αντίστοιχα δεδομένα σε άλλες χώρες του εξωτερικού.

Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου... παρελαύνουν δεκάδες ονόματα τεχνικών, μηχανικών και εργοδηγών, των οποίων οι φιλοδοξίες και οι επαγγελματικές τους ικανότητες έφτιαξαν την Ελλάδα, όπως την ξέρουμε από τη δεκαετία του '70 και μετά.

Μαρία Σαμοθαδά, www.grtimes.gr, 7/01/2022

Το σύνολο των συγγραφικών δικαιωμάτων θα δοθεί στο «Χαμόγελο του Παιδιού».

